

Vrijzinnigheid, religie en politiek

Theo Brand

GroenLinks Amsterdam hield op 8 april een politiek café over vrijzinnigheid, religie en politiek. Sprekers waren Dick Pels, socioloog en directeur van het wetenschappelijk bureau van GroenLinks, en Ruard Ganzevoort, theologe, kandidaat Tweede Kamerlid en voorzitter van De Linker Wang. 'De ambiguïteit van God heeft altijd in GroenLinks gezeten.'

'GroenLinks kent een dubbele erfenis', zegt Dick Pels in het volgestroomde café aan de Prinsengracht. 'Die van het christenradicalisme van PPR en EVP, een uitloop ook van religieus socialisme. Daar tegenover stond het seculiere, atheïstische radicalisme van de CPN en de PSP vanuit het marxisme. Anarchisme kende ook religieuze varianten. De ambiguïteit van God heeft altijd in GroenLinks gezeten.'

Onbemiddeld

'Deze twee stromingen hebben nadat GroenLinks was opgericht naar mijn indruk betrekkelijk onbemiddeld naast elkaar gestaan. Dat leidde tot onverschillige tolerantie, met een groeiend gewicht voor het secularisme en een relatief marginale rol voor De Linker Wang. Een principiële discussie werd niet gevoerd. Over religie en politiek bestonden geen uitgewerkte ideeën, dus werd het tasten en improviseren.'

Volgens Pels gaan we de goede kant op. 'Kijk naar het verkiezingsprogramma van GroenLinks waarvoor De Linker Wang teksten heeft ingebracht. Tegenover het vrijheidsidee van SGP en ChristenUnie, waaronder neoconservatieven, positioneert zich een zelfbewuste vrijzinnigheid.'

Een verdere uitwerking van de vrijzinnigheid kan beide posities in GroenLinks verbinden, zo verwacht Pels. 'Verzoening, maar niet zonder debat! We hebben een principiële in plaats van pragmatische visie nodig op de relatie tussen religie en politiek en tussen kerk en staat. Een visie die een middenweg zoekt tussen strikt secularisme en soevereiniteit in eigen kring.'

Non-conformisme

'De staat is niet neutraal maar normatief: zij moet in mijn opvatting vrijzinnige waarden uitdragen. Niet-vrijzinnige opvattingen en gedragingen moeten we knarsetandend tolereren, tenzij zij leiden tot

geweld. Knarsetanden moet duidelijker te horen zijn. We zijn tegen de Boerka, dat blijven we fel bekritisieren, maar die gaan we niet verbieden.'

Het is tijd een principiële visie te ontwikkelen uitgedrukt in de stelling dat de individuele godsdienstvrijheid voorrang heeft boven de collectieve. Democratie is geen meerderheidstirannie, maar betekent respect voor minderheden. Ook minderheden binnen minderheden, dus uiteindelijk de minderheid van één persoon. Diversiteit, het recht om anders te zijn, het recht op non-conformisme en vrijzinnigheid in alle geloven, culturen, groepen, inclusief de wetenschap, volgt daar uit.'

Schaduwkant

Vervolgens neemt Ruard Ganzevoort het woord. 'Ik zie religie als een vuur in de samenleving, bron van warmte en energie, maar altijd ook riskant. De uitdaging is dan ook dat vuur te leren beheersen.'

'Door de eeuwen heen hebben religieuze tradities een enorme bijdrage geleverd aan de opbouw van de samenleving. Denk aan de gezondheidszorg en het onderwijs. Ook vandaag leveren kerken en moskeeën een onbetaalbare bijdrage aan de maatschappij.

Maar de schaduwkant is er ook, zegt Ganzevoort. 'We zijn gewend geraakt aan krantenkoppen waarin het woord islam wordt gekoppeld aan geweld, onderdrukking, intolerantie en achterstand van vrouwen. Daarnaast kennen we ook christelijke terroristen en 1300 meldingen van seksueel misbruik op rooms-katholieke internaten.'

'Ook hebben religieuze tradities moeite met kunst en cultuur, wetenschap en de vrijheid van meningsuiting van kritische denkers. Ook dit rijtje is met talloze voorbeelden uit te breiden die allemaal suggereren dat de samenleving beter af zou zijn zonder religie.'

'Vaak zijn de voorbeelden dubbelzinnig.

Migrantenkerken en moskeeën dragen bij aan integratie, maar versterken ook taal en identiteit van het land van herkomst waardoor integratie stagneert. En de inmiddels beruchte internaten hadden een grote emancipatoire kracht. Steeds weer die twee gezichten van religie.'

Kun je die twee uit elkaar trekken? Ik denk van niet, stelt Ganzevoort. 'Natuurlijk, er zijn wel verlichte en liberale vormen van religie, maar er zijn ook de ongemakkelijke en harde vormen. En die twee bestaan altijd met en naast elkaar. Mijn stelling is zelfs dat religie niet kan bestaan zonder de spanning tussen orthodoxie en vrijzinnigheid. En dat de relatie tussen die twee precies de dynamiek is waardoor religieuze tradities zich vernieuwen en tegelijk ook blijven oriënteren op hun oude bronnen. Orthodoxie zonder vrijzinnigheid verstart, vrijzinnigheid zonder orthodoxie verdampt.'

Ganzevoort gaat er vanuit dat religie altijd een ongemakkelijke kant blijft houden.

'Hoe gaan we daarmee om in het publieke domein? Wat betekent dat voor GroenLinks? Ik zie om me heen vaak drie houdingen die allemaal niet vruchtbaar zijn voor een plurale samenleving.'

Kortzichtig

'De eerste houding is die van de belijders, de aanhangers van een bepaalde religieuze traditie. Dat is binnen zo'n traditie natuurlijk uitstekend, maar in het publieke debat kunnen hun religieuze argumenten meestal geen grote rol spelen.'

'De tweede houding is die van de bestrijders. Hier vinden we de harde secularisten die religie het liefst afgeschafte of onzichtbaar gemaakt zien. De verworvenheden van de godsdienstvrijheid stellen ze graag ter discussie en ze benadrukken de schadelijke kanten van religie.'

Ganzevoort: 'Wat mij betreft, zijn de bestrijders net zo kortzichtig als de belijders. Ze scharen alles over een kam. Alsof liberale moslima's hetzelfde doen, denken en geloven als de fundamentalistische islam. Alsof de remonstrantse kerk, die al in 1986 homorelaties inzegende als huwelijken, hetzelfde is als de gereformeerde

gemeente ('de zwarte kousen') die er nog nauwelijks over durft te praten. Het probleem met de bestrijders is dat ze zich zo door hun persoonlijke vooroordeel tegen religie laten leiden dat ze niet zien wat religie ook positief kan bijdragen aan de samenleving.'

Vermijders

'De derde houding is die van de vermijders. Ze vinden dat religie zoveel mogelijk buiten de publieke sfeer moet blijven. Religie is een privé-zaak. Geen steun meer voor de hulpverlening van het Leger des Heils of islamitisch jongerenwerk. De volgende stap is de afschaffing van christelijk onderwijst of levensbeschouwelijk gekleurde zorginstellingen. En ook hier klinken de woorden 'scheiding van kerk en staat', maar nu om de kerk te beteugelen.'

'Dat vermijden heeft wel iets aantrekkelijks, maar het miskent de diepe betekenis die religie voor veel mensen heeft. Als we religie politiek willen negeren, dan zullen we steeds opnieuw ontdekken dat het op de meest ongelegen momenten en manieren naar boven komt.'

'Belijden, bestrijden, vermijden. Het zijn drie onvruchtbare manieren. Wat we nodig hebben, is een meer ontspannen houding die rekening houdt met de positieve en negatieve kanten van religie. Wat we nodig hebben is een overheid die niet voor en niet tegen religie is, maar simpelweg erkent dat religie maatschappelijk een rol speelt en daarom een genuanceerde behandeling verdient. GroenLinks zou een evenwichtige visie op religie moeten ontwikkelen en over haar eigen onderbuikgevoelens heen moeten stappen.'

Neutrale staat

'Wat we nodig hebben is uiteindelijk een neutrale staat. Maar hoe? Rechtsfilosoof Wibren van den Burg onderscheidt drie vormen van neutraliteit: exclusief, inclusief en compenserend. Bekende termen in de Amsterdamse politiek, maar het is aardig te bedenken dat ze bij een GroenLinkser en LinkerWanger vandaan komen.'

'Exclusieve neutraliteit is de Franse benadering van laïcité. De kerngedachte is dat religie op geen enkele wijze in de publieke en politieke sfeer een rol mag spelen. De basis daarvan is de fundamentele vrees voor een oppermachtige godsdienst. In Nederland heeft deze benadering nooit echt een rol gespeeld.'

'Inclusieve neutraliteit betekent dat de overheid onpartijdig is en alle religieuze groepen en individuen de ruimte geeft om hun eigen plaats in te nemen, slechts ingeperkt door de noodzakelijke wettelijke beperkingen. Dat is globaal het model dat we in Nederland hebben.'

'Compenserende neutraliteit wil zeggen dat de overheid in principe alle burgers de ruimte geeft te leven met hun eigen religie, cultuur, taal, of wat dan ook. Wanneer bepaalde groepen of individuen echter te maken hebben met structurele achterstelling, kan de overheid een taak hebben om hen daarin extra te ondersteunen.'

Rechter met hoofddoekje

Volgens Wibren van den Burg zou een inclusieve neutraliteit het uitgangspunt moeten zijn, zo doceert Ganzevoort. 'Dat betekent bijvoorbeeld dat een rechter met een hoofddoekje geen probleem is, als er daarnaast een rechter is met een keppeltje, een hanenkam, een kruisje of een strop-

das. Neutraliteit betekent dan vooral: de overheid heeft geen voorkeur voor deze of gene levensbeschouwing. Er zijn uitzonderingen mogelijk. In sommige situaties verdienen kwetsbare groepen extra ondersteuning, compensatie, om niet ondergesneeuwd te raken. De basis is dus inclusieve neutraliteit, in voorkomende gevallen aangevuld met exclusieve en compenserende neutraliteit.'

'Een zinvolle politieke visie doet recht aan de heilzame en aan de schadelijke kanten van religie. Ze vermijdt de simplistische houdingen van het belijden, bestrijden en vermijden. Ze ziet religie als een maatschappelijke factor van belang. En ze werkt aan een visie van inclusieve neutraliteit, waarbij de pluraliteit van de samenleving tot zijn recht komt. We kunnen het vuur alleen beheersen als we het niet aan het lot of de goden overlaten.'

Vrijheid van onderwijs

Het debat met de zaal gaat van start. Veel kritische vragen worden gesteld aan Dick Pels. Zo zegt een vrouw: 'Als homo's beledigd worden staan we binnen GroenLinks op onze achterste benen. Maar als een moslim beledigd wordt, moet hij tegen een stootje kunnen. Is dat niet meten met twee maten?'

Ook gaat de discussie over vrijheid van onderwijs. 'Die vrijheid leidt er bijvoorbeeld toe dat kinderen op zeer orthodoxe scholen in een religieus isolement opgroeien. Ik ken er voorbeelden van in Amsterdam. Dat gaat me aan het hart,' zegt een vrouw. Ze zou de vrijheid van onderwijs wel willen afschaffen.

Ook Dick Pels zit op die lijn. Maar Ganzevoort is terughoudend. 'Ik zie de bezwaren wel, maar de prijs dat ouders niet meer hun eigen scholen kunnen oprichten is me te hoog. Bovendien kan de overheid doelen stellen aan alle scholen, bijvoorbeeld door burgerschapslessen te laten geven waarin diversiteit en mensenrechten aan de orde komen.'

Verder lezen?

Ruard Ganzevoort. *De Hand van God en andere verhalen. Over veelkleurige vroomheid en botsende beelden*. Zoetermeer, 2006.

Dick Pels. *Opium van het volk. Over religie en politiek in seculier Nederland*. Amsterdam 2008.

Wibren van den Burg. *Het ideaal van de neutrale staat. Inclusieve, exclusieve en compenserende visies op godsdienst en cultuur*. Den Haag 2009.